

**KULTURA FUNERALNA ELIT RZECZYPOSPOLITEJ
OD XVI DO XVIII WIEKU
NA TERENIE KORONY I WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO**
Próba analizy interdyscyplinarnej

pod redakcją
Anny Drażkowskiej

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2015

Recenzent
Andrzej Kola

Opracowanie redakcyjne
Mirosława Buczyńska, Magdalena Mordawska

Korekta
Mirosława Buczyńska

Projekt okładki
Maja Drążkowska-Narloch

Fotografie na okładce: Anna Drążkowska
oraz ©Photokanok_1984 - fotolia.com, ©Sebastian Duda - fotolia.com

Opracowanie graficzne
Tomasz Jaroszewski

ISBN 978-83-231-3375-9

Printed in Poland

© Copyright by Authors & Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2015

Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2015

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

REDAKCJA: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. +48 56 611 42 95, fax +48 56 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl

DYSTRYBUCJA: ul. Reja 25, 87-100 Toruń
tel./fax +48 56 611 42 38
e-mail: books@umk.pl
www.wydawnictwoumk.pl

Wydanie I

Druk: Drukarnia Wydawnictwa Naukowego UMK
Oprawa: Drukarnia „Abedik” Sp. z o.o.

WPROWADZENIE	13
ARCHEOLOGIA	
<i>Rafał Niedźwiadek, Anna Drążkowska, Wiera Hupało, Magdalena Majorek, Magdalena Przymorska-Sztuczka</i>	17
NOWOŻYTNE TRUMNY Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH Z WYBRANYCH STANOWISK Z POLSKI, LITWY I UKRAINY	
<i>Rafał Niedźwiadek, Anna Drążkowska, Magdalena Majorek</i>	19
Trumny z archikatedry pw. św. Jana Ewangelisty i św. Jana Chrzciciela w Lublinie	20
Trumny z kościoła pobrygidkowskiego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Zwycięskiej w Lublinie	37
Trumny z cmentarza przy kościele pw. Świętego Ducha w Lublinie	46
Trumny z cmentarza przy kościele pw. Świętego Krzyża w Lublinie	50
Trumny z kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kraśniku	51
Trumny z kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego w Końskowoli	52
Trumny z krypty pod kaplicą św. Anny kościoła pw. św. Mikołaja w Gniewie	55
Trumny z kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Dubnie na Wołyniu na Ukrainie	58
Trumny z kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Opolu Lubelskim	59
Trumny z kościoła pw. św. Stanisława w Modliborzycach	61
Trumny z kościoła pw. św. Michała Archanioła w Kańczudze	63
Podsumowanie	65
WYPOSAŻENIE NOWOŻYTNYCH POCHÓWKÓW NA PODSTAWIE WYBRANYCH STANOWISK Z POLSKI, UKRAINY I LITWY	
<i>Rafał Niedźwiadek, Anna Drążkowska, Wiera Hupało, Magdalena Przymorska-Sztuczka</i>	70
Wyposażenie grobowe pochówków z kościoła pobrygidkowskiego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Zwycięskiej w Lublinie	71
Wyposażenie grobowe pochówków z cmentarza przy kościele pw. św. Ducha w Lublinie	84

Wyposażenie grobowe pochówków z archikatedry pw. św. Jana Ewangelisty i św. Jana Chrzyciela w Lublinie	89
Wyposażenie grobowe pochówków z krypty pod kaplicą św. Anny kościoła pw. św. Mikołaja w Gniewie	98
Wyposażenie grobowe pochówków z kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Dubnie na Wołyniu na Ukrainie.....	104
Podsumowanie.....	116

KOSTIUMOLOGIA

<i>Anna Drązkowska, Rafał Niedźwiadek, Simona Matuzevičiūtė, Małgorzata Grupa.....</i>	127
ODZIEŻ GROBOWA Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH Z WYBRANYCH STANOWISK Z POLSKI, UKRAINY I LITWY.....	129
Odzież grobowa z archikatedry pw. św. Jana Ewangelisty i św. Jana Chrzyciela w Lublinie	129
Odzież grobowa z krypty południowej kościoła św. Mikołaja w Gniewie	141
Odzież grobowa z kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Dubnie na Wołyniu na Ukrainie	151
Odzież grobowa na Litwie w XVI–XIX wieku na podstawie wybranych staniowisk	155
Podsumowanie	163

ANTROPOLOGIA

<i>Tomasz Kozłowski, Anna Drązkowska, Magdalena Krajewska, Rimantas Jankauskas, Laurie J. Reitsema, Wanda Kozak-Zychman, Anna Szarlip .....</i>	167
SZCZĄTKI WYBRANYCH PRZEDSTAWICIELI DAWNYCH ELIT RZECZYPOSPOLITEJ W ŚWIETLE BADAŃ ANTROPOLOGICZNYCH I PALEOPATOLOGICZNYCH	
<i>Tomasz Kozłowski, Anna Drązkowska, Magdalena Krajewska .....</i>	169
Szczątki ostatnich książąt mazowieckich z archikatedry pw. św. Jana Chrzyciela w Warszawie.....	171
Badania szczątków Zofii księżnej Lubomirskiej z Opalińskich z kościoła farnego pw. Znalezienia Krzyża Świętego i św. Andrzeja Apostoła w Końskowoli	177
Szczątki biskupów oraz innych przedstawicieli elit z krypt archikatedry pw. św. Jana Chrzyciela i WNMP w Przemyślu.....	181
Szczątki elit z krypt archikatedry św. Jana Chrzyciela w Warszawie.....	199
Szczątki szlachty z kościoła pw. Żłóbka Chrystusa we Wschowie	207
Szczątki przedstawicieli elit z krypty pod kaplicą św. Anny w kościele św. Mikołaja w Gniewie	209
Podsumowanie.....	211
BIOARCHEOLOGIA POCHÓWKÓW ELIT LITEWSKICH	
<i>Rimantas Jankauskas .....</i>	215
Badania szczątków Olbrachta Gasztołda	216
Badania szczątków Barbary Radziwiłłówny	216
Badanie i identyfikacja ponownego pochówku Radziwiłłów w Dubinkach	218
Badania zmumifikowanych zwłok z kościoła Dominikanów w Wilnie	226
Podsumowanie	229

DIETA PRZEDSTAWICIELI ELIT SPOŁECZNYCH RZECZYPOSPOLITEJ NA PODSTAWIE ANALIZY STABILNYCH IZOTOPÓW WĘGLA I AZOTU W SZCZĄTKACH SZKIELETOWYCH	
<i>Laurie J. Reitsema, Tomasz Kozłowski, Rimantas Jankauskas, Anna Drązkowska, Magdalena Krajewska</i>	230
Podstawa do analiz i rekonstrukcji paleodiety badanej izotopami stałymi	230
Wyniki analiz stabilnych izotopów	236
Rekonstrukcja diety przedstawicieli elit I Rzeczypospolitej	242
Podsumowanie	245
ZRÓŻNICOWANIE ANTROPOLOGICZNE LUDNOŚCI POCHOWANEJ W XV–XVIII WIEKU NA NEKROPOLACH LUBELSKICH	
<i>Wanda Kozak-Zychman, Anna Szarlip</i>	246
Podsumowanie.....	265
ARCHEOBOTANIKA	
<i>Katarzyna Pińska, Agata Sady, Anna Drązkowska</i>	267
SZCZĄTKI ROŚLIN Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH Z WYBRANYCH STANOWISK Z POLSKI I LITWY	
Szczątki roślin z archikatedry pw. św. Jana Chrzciciela i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Przemyślu	302
Szczątki roślin z archikatedry pw. św. Jana Chrzciciela w Warszawie	308
Szczątki roślin z kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego i św. Andrzeja Apostoła w Końskowoli	311
Szczątki roślin z kościoła Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Trokach na Litwie	312
Szczątki roślin z kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Zwycięskiej w Lublinie	313
Podsumowanie	320
MIKROBIOLOGIA	
<i>Maciej Walczak, Anna Drązkowska, Aleksandra Burkowska-But, Maria Swiontek Brzezinska, Joanna Karbowska-Berent, Joanna Jarmiłko</i>	325
ZAGROŻENIE MIKROBIOLOGICZNE W KRYPTACH GROBOWYCH	
<i>Maciej Walczak, Anna Drązkowska, Aleksandra Burkowska-But, Maria Swiontek Brzezinska</i>	327
Podsumowanie	342
Zalecenia zapewniające bezpieczeństwo pracy w kryptach	343
MIKROORGANIZMY NA TKANINACH JEDWABNYCH Z KRYPT GROBOWYCH	
<i>Joanna Karbowska-Berent, Joanna Jarmiłko</i>	343
Podsumowanie.....	351
KONSERWACJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH	
<i>Anna Drązkowska, Dominika Siemińska, Małgorzata Grupa</i>	353
PRACE KONSERWATORSKIE I RESTAURATORSKIE PRZEPROWADZONE NA ZABYTKACH TEKSTYLNICH	355
PRACE KONSERWATORSKIE PRZEPROWADZONE NA ZABYTKACH SKÓRZANYCH	366
PRACE KONSERWATORSKIE I RESTAURATORSKIE PRZEPROWADZONE NA ZABYTKACH O ZŁOŻONYCH STRUKTURACH SUROWCOWYCH	368

Konserwacja i restauracja jedwabno-skórzanych trzewików biskupich z archikatedry pw. św. Jana Chrzciciela i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Przemyślu	368
Konserwacja wianka grobowego z kościoła pw. św. Mikołaja w Gniewie	373
Prace konserwatorskie i restauratorskie przeprowadzone na drewnianych pastorałach z archikatedry pw. św. Jana Chrzciciela i Wniebowzięcia NMP w Przemyślu	374
ZAKOŃCZENIE	379
SPIS ILUSTRACJI	383
SPIS WYKRESÓW	393
SPIS TABEL	395
BIBLIOGRAFIA	397
NOTY O AUTORACH	425
FUNERAL CULTURE OF THE ELITES REPUBLIC OF POLAND FROM 16 TH OF 18 TH C, IN THE AREA OF THE CROWN AND THE GREAT DUCHY OF LITHUANIA. THE ATTEMPTS OF INTER- DISCIPLINARY ANALYSES (SUMMARY).....	429

INTRODUCTION	13
ARCHAEOLOGY	
<i>Rafał Niedźwiadek, Anna Drązkowska, Wiera Hupało, Magdalena Majorek, Magdalena Przymorska-Sztuczka</i>	17
COFFINS FROM SELECTED ARCHAEOLOGICAL SITES IN POLAND, UKRAINE AND LITHUANIA	
<i>Rafał Niedźwiadek, Anna Drązkowska, Magdalena Majorek</i>	19
The coffins from the archcathedral of St. John the Evangelist and St. John the Baptist in Lublin	20
The coffins from post Bridgettines church of The Assumption of the Holy Virgin Mary in Lublin	37
The coffins from the cemetery of The Holy Spirit church in Lublin	46
The coffins from the cemetery of The Holy Cross church in Lublin	50
The coffins from the church of The Assumption of the Holy Virgin Mary in Kraśnik ..	51
The coffins from the church of The Finding of the Holy Cross in Końskowola	52
The coffins from the crypt in St. Ann's Chapel of St. Nicolas church in Gniew	55
The coffins from the church of The Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Dubno, Volhynia, Ukraine.....	58
The coffins from the church of The Assumption of the Holy Virgin Mary in Opole Lubelskie	59
The coffins from the church of St. Stanislaus in Modliborzyce.....	61
The coffins from the church of St. Michael the Archangel in Kańczuga.....	63
Summary.....	65
THE EQUIPMENT OF MODERN PERIOD BURIALS ON THE GROUNDS OF SELECTED ARCHAEOLOGICAL SITES FROM POLAND, UKRAINE AND LITHUANIA	
<i>Rafał Niedźwiadek, Anna Drązkowska, Wiera Hupało, Magdalena Przymorska-Sztuczka</i>	70
The grave equipment of the burials from post Bridgettines church of The Assumption of The Holy Virgin Mary in Lublin	71
The grave equipment of the burials from the cemetery of the church of The Holy Spirit in Lublin	84
The grave equipment of the burials from the archcathedral of St. John the Evangelist and St. John the Baptist in Lublin	89

The grave equipment of the burials from the crypt in St. Ann's Chapel of the church of St. Nicolas in Gniew	98
The grave equipment of the burials from the church of The Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Dubno, Volhynia, Ukraine	104
Summary	116

COSTUME DESIGN STUDIES

<i>Anna Drążkowska, Rafał Niedźwiadek, Simona Matuzevičiūtė, Małgorzata Grupa</i>	127
GRAVE CLOTHES FROM ARCHAEOLOGICAL RESEARCH FROM SELECTED SITES FROM POLAND, UKRAINE AND LITHUANIA	129
The grave garments from the archcathedral of St. John the Evangelist and St. John the Baptist in Lublin	129
The grave clothes from the southern crypt of St. Nicolas church in Gniew	141
The grave clothes from the church of The Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Dubno, Volhynia, Ukraine	151
16 th –19 th c grave clothes in Lithuania on the grounds of selected archaeological sites	155
Summary	163

ANTHROPOLOGY

<i>Tomasz Kozłowski, Anna Drążkowska, Magdalena Krajewska, Rimantas Jankauskas, Laurie J. Reitsema, Wanda Kozak-Zychman, Anna Szarlip</i>	167
THE REMAINS OF SELECTED REPRESENTATIVES OF HISTORICAL ELITES OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH IN THE LIGHT OF ANTHROPOLOGICAL AND PALEOPATHOLOGICAL STUDIES	
<i>Tomasz Kozłowski, Anna Drążkowska, Magdalena Krajewska</i>	169
The remains of the late Dukes of Masovia from the archcathedral of St. John the Baptist in Warsaw	171
The studies of the remains of Princess Sophia Lubomirska from The Opaliński House, excavated in the parish church of The Finding of the Holy Cross and St. Andrew the Apostle in Końskowola	177
The remains of bishops and other elite representatives from the crypts of the archcathedral of St. John the Baptist and the Assumption of the Holy Virgin Mary in Przemyśl	181
The remains of elite representatives from the crypts of archcathedral of St. John the Baptist in Warsaw	199
The remains of nobles from the church of The Nativity of Jesus in Wschowa	207
The remains of the elite representatives from the crypt under St. Ann's Chapel in the church of St. Nicolas in Gniew	209
Summary.....	211
BIOARCHAEOLOGY OF LITHUANIAN ELITE'S BURIALS	
<i>Rimantas Jankauskas</i>	215
Studies on the remains of Olbracht Gasztołd	216
Studies on the remains of Barbara Radziwiłłówna.....	216
Studies and identification of reburial of The Radziwiłł Family representatives in Dubinki.....	218
Studies on mummified bodies from The Dominican church in Vilnius.....	226

Summary.....	229
THE DIET OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH SOCIAL ELITES ON THE BASE OF ANALYSES OF STABLE CARBON AND NITROGEN ISOTOPES IN SKELETAL REMAINS	
<i>Laurie J. Reitsema, Tomasz Kozłowski, Rimantas Jankauskas, Anna Drązkowska, Magdalena Krajewska</i>	230
The base of analyses and reconstruction of paleo-diet studied by stable isotopes	230
The results of analyses of stable isotopes	236
Reconstruction of a diet of I Republic of Poland elite representatives	242
Summary	245
ANTHROPOLOGICAL VARIETIES OF POPULATIONS BURIED BETWEEN 15 TH AND 18 TH C IN LUBLIN NECROPOLIES	
<i>Wanda Kozak-Zychman, Anna Szarlip</i>	246
Summary	265
ARCHAEOBOTANY	
<i>Katarzyna Pińska, Agata Sady, Anna Drązkowska</i>	267
PLANT REMAINS DERIVED FROM ARCHAEOLOGICAL EXPLORATION FROM SELECTED SITES IN POLAND AND LITHUANIA	269
Plant remains from the archcathedral of St. John the Baptist and the Assumption of the Holy Virgin Mary in Przemyśl	302
Plant remains from the archcathedral of St. John the Baptist in Warsaw	308
Plant remains from the church of The Finding of the Holy Cross and St. Andrew the Apostle in Końskowola	311
Plant remains from the church of The Visitation of The Holy Virgin Mary in Trakai, Lithuania	312
Plant remains from the church of The Assumption of the Holy Virgin Mary in Lublin .	313
Summary	320
MICROBIOLOGY	
<i>Maciej Walczak, Anna Drązkowska, Aleksandra Burkowska-But, Maria Swiontek Brzezinska, Joanna Karbowska-Berent, Joanna Jarmiłko</i>	325
MICROBIOLOGICAL THREAT IN GRAVE CRYPTS	327
Summary	342
Safety at work in crypts directives	343
MICROORGANISMS PRESENT ON SILK TEXTILES EXCAVATED FROM GRAVE CRYPTS	
<i>Joanna Karbowska-Berent, Joanna Jarmiłko</i>	343
Summary	351
CONSERVATION PROCESS OF ARCHAEOLOGICAL OBJECTS	
<i>Anna Drązkowska, Dominika Siemińska, Małgorzata Grupa</i>	353
RESTORATION AND CONSOLODATION WORKS OF TEXTILE HISTORICAL OBJECTS ..	355
CONSERVATION TREATMENTS OF LEATHER ARTIFACTS.....	366
CONSERVATION TREATMENTS OF ARTIFACTS WITH COMPLEX MATERIAL STRUCTURES.....	368

Conservation and consolidation works of bishop's shoes from the archcathedral of St. John the Baptist and the Assumption of the Holy Virgin Mary in Przemyśl	368
Conservation of a grave wreath from the church of St. Nicolas in Gniew	373
Conservation and reconstruction works of wooden crosiers from the archcathedral of St. John the baptiser and the assumption of the holy virgin mary in Przemyśl	374
CONCLUSION	379
ILLUSTRATION LIST	383
DIAGRAM LIST	393
TABLE LIST	395
BIBLIOGRAPHY	397
NOTE ABOUT AUTHORS	425
FUNERAL CULTURE OF THE ELITES REPUBLIC OF POLAND FROM 16 TH OF 18 TH C, IN THE AREA OF THE CROWN AND THE GREAT DUCHY OF LITHUANIA. THE ATTEMPTS OF INTERDISCIPLINARY ANALYSES (SUMMARY)	429

Kultura funeralna jest szerokim, bardzo interesującym zagadnieniem, które można badać na wielu płaszczyznach. Stosunek człowieka do śmierci wyrażony różnymi zachowaniami, zwyczajami, obrzędami, zapisanymi wersami, a także czynnościami wykonywanymi przy ciele zmarłego i przygotowaniami do uroczystości pogrzebowej, zawsze interesował badaczy. Zagadnienia związane z tą problematyką są podejmowane między innymi przez antropologów kultury i teologów, historyków, historyków sztuki, filozofów i językoznawców. Intensywne badania nad kulturą funeralną prowadzi również archeolodzy. W ostatnich latach zwiększyła się liczba prac podejmowanych pod posadzką kościołów i w kryptach grobowych, które są wyjątkową, ukrytą przed światem zewnętrzną przestrzenią, gdzie panujące specyficzne warunki mogą sprzyjać mumifikacji ciał oraz zachowaniu odzieży i przedmiotów, w które wyposażono zmarłych. Dzięki tym badaniom z każdym rokiem pozyskiwany jest coraz większy zespół źródeł, który umożliwia prowadzenie różnorodnych, poszerzających naszą wiedzę analiz. Poza tym odnajdywane w podziemiach kościołów elementy kultury funeralnej są ważną częścią dziedzictwa narodowego i świadczą o naszej tożsamości narodowej i kulturowej. Dlatego zagadnienia te zostały podjęte w projekcie, sfinansowanym i zrealizowanym w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, zatytułowanym: „Kultura funeralna elit I Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku na terenie Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Próba analizy interdyscyplinarnej”. W celu realizacji tego projektu stworzono duży interdyscyplinarny, międzynarodowy zespół badaczy, pochodzących z Polski, Litwy, Ukrainy i Stanów Zjednoczonych, złożony z przedstawicieli wielu dziedzin nauki. Oprócz archeologów w skład zespołu weszli antropolodzy, medycy sądowi, kostiumolodzy, mikrobiolodzy, paleobotanicy, biolodzy, paleogenetycy i konserwatorzy zabytków. Zebranie do realizacji projektu tak wielu przedstawicieli różnych dyscyplin nauki miało między innymi udowodnić, że współczesne nauki humanistyczne, aby mogły rozwijać się prężnie i sięgać po wiedzę do tej pory im niedostępną, powinny korzystać z doświadczenia również innych specjalistów reprezentujących tzw. nauki ścisłe na przykład przyrodnicze. Podczas wykonywania kolejnych zadań prezentowanego projektu i przeprowadzaniu licznych specjalistycznych analiz korzystaliśmy z najnowszych zdobyczy nauki i bardzo nowoczesnych urządzeń.

Niniejsza książka powstała przy współudziale wielu autorów i prezentuje wyniki przeprowadzonych przez nas badań i prac. Zakres chronologiczny analizowanych materiałów został określony w tytule i obejmuje okres od XVI do końca XVIII wieku. Jednak w kilku przypadkach

odwoływaliśmy się również do obiektów późnośredniowiecznych i XIX-wiecznych, wykraczając poza przyjęte ramy czasowe. Chcieliśmy w ten sposób wskazać źródła pewnych zwyczajów i zachowań, a także trwałość wypracowanej przez wieki tradycji. Zespoły zabytków i materiałów pozyskanych do specjalistycznych analiz, pochodzą ze stanowisk zlokalizowanych na terenie Polski, Litwy i Ukrainy. Materiał pozyskany z krypt grobowych w naturalny sposób wyznaczył nam zakres badań i ograniczył je do kultury funeralnej elit Rzeczypospolitej, ponieważ w kryptach składane były ciała darczyńców świątyń, osób zamożnych, szlachetnie urodzonych i najbardziej zasłużonych dla danej społeczności, Kościoła i ojczyzny.

Książka, prezentując nowatorskie podejście do zagadnień związanych z kulturą funeralną, została podzielona na sześć rozdziałów, których tytuły odnoszą się do kolejnych dziedzin nauki: archeologii, kostiumologii, antropologii, paleobotaniki, mikrobiologii i konserwacji zabytków. W części poświęconej archeologii zaprezentowano w oddzielnych podrozdziałach formy i sposoby zdobienia trumien oraz elementy wyposażenia grobowego pozyskane z różnych stanowisk, między innymi z archikatedry pw. św. Jana Ewangelisty i św. Jana Chrzciciela w Lublinie, kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Zwycięskiej w Lublinie, z kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kraśniku, kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego w Końskowoli, kościoła pw. św. Mikołaja w Gniewie, kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Dubnie na Wołyniu na Ukrainie, pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Opolu Lubelskim, kościoła pw. św. Stanisława w Modliborzycach oraz z kościoła pw. św. Michała Archanioła w Kańczudze. Dodatkowo w celach porównawczych odwoływano się do zabytków wydobytych na cmentarzu przy kościele pw. Świętego Ducha i na cmentarzu przy kościele pw. Świętego Krzyża w Lublinie.

W rozdziale poświęconym kostiumologii poddano analizom odzież, w której do grobu złożono zmarłych. Ubiory do badań pozyskano z archikatedry pw. św. Jana Ewangelisty i św. Jana Chrzciciela w Lublinie, kościoła pw. św. Mikołaja w Gniewie, kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Dubnie na Ukrainie i z kilku stanowisk zlokalizowanych na terenie Litwy. Wybraliśmy właśnie te zespoły, ponieważ wydawały się nam najbardziej reprezentatywne dla danych obszarów.

W części omawiającej zagadnienia antropologiczne zastosowano dwa ujęcia metodologiczne w podejściu do opisu materiału szkieletowego. Może to sprawiać wrażenie braku konsekwencji zarówno w strukturze tekstu, jak i w budowaniu samej narracji naukowej, a nawet w prezentacji danych. Zostało to wymuszone przez zróżnicowany charakter i odmienną specyfikę analizowanych materiałów szkieletowych ujętych w naszej pracy. Część szkieletów została opisana i scharakteryzowana indywidualnie, inne zaś połączono w jeden zbiór, dla którego przedstawiono prawie wyłącznie syntetyczne statystyki opisujące tę grupę jako populację. W indywidualny sposób opisano szkielety z Przemyśla, Warszawy, Wschowy, Końskowoli, a także te należące do przedstawicieli magnackiego domu Radziwiłłów z Litwy. Znana tożsamość wielu osób, których szczątki zbadano, zdecydowała o zastosowaniu opisu indywidualnego. Nasze studia mają tu więc charakter badania życia i śmierci konkretnych osób, umożliwiając nam wzbogacenie wiedzy o nich. Dostarczyły informacji pozwalających na weryfikację tożsamości niektórych zmarłych. Przedstawiciele innych dyscyplin naukowych, jak mniemamy przede wszystkim historycy, z pewnością powinni być z takiego właśnie podejścia szczególnie usatysfakcjonowani. Natomiast biolodzy człowieka – antropolodzy – tę część pracy mogą potraktować jako swego rodzaju zbiór ciekawostek i informacji o „konkretnych przypadkach” (tzw. *case study*), wprawdzie niedających przesłanek dla szerszych uogólnień, ale umożliwiających znalezienie pewnych analogii oraz pozwalających na zaznaczenie swej obecności w inter-

dyscyplinarnych dysputach. Na podstawie analizy izotopów węgla i azotu zawartego w szczątkach kostnych staraliśmy się ustalić, co jedli przedstawiciele elit Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w).

W rozdziale z dziedziny paleobotaniki zaprezentowano wyniki badań makroskopowych szczątków roślin, którymi wypełniono poduszki i materace, wysypano dna trumien i ułożono w formie małych bukietów. Na szczególną uwagę zasługują analizy roślin pobranych z wnętrza zmumifikowanych, zabalsamowanych ciał. Duża liczba eksplorowanych pochówków dostarczyła bogatych materiałów do badań nad ich zawartością roślinną. Dzięki temu po raz pierwszy było możliwe przeprowadzenie w tak szerokim zakresie analiz, materiałów pozyskiwanych z krypt grobowych.

W niniejszej książce omówiliśmy w osobnym rozdziale również zagrożenia mikrobiologicznego występującego w kryptach i na przedmiotach z nich wydobywanych. Naszym zadaniem było pozyskanie próbek z różnych stanowisk, miejsc i przedmiotów, a następnie zidentyfikowanie i określenie rodzaju i poziomu zagrożenia. Zaprezentowane wyniki badań ukazują, jak bardzo niebezpieczne są prace archeologiczne prowadzone w kryptach grobowych. Podjęte przez nas badania miały uświadomić archeologom ten istotny problem stanowiący realne zagrożenie dla ich zdrowia i życia. Nasze poszukiwania miały także na celu wykrycie drobnoustrojów na zabytkowych tkaninach jedwabnych pochodzących z krypt grobowych oraz wstępną ocenę ich znaczenia w niszczeniu jedwabiu.

W ostatnim rozdziale przedstawiliśmy tylko kilka wybranych przykładów prac konserwatorskich i restauratorskich, wykonanych w ramach powyższego projektu. Opisaliśmy tylko te zadania, które uznaliśmy za najbardziej interesujące, dla przeprowadzenia których niejednokrotnie musieliśmy opracowywać nowe lub modyfikować już od lat znane i stosowane metody, dostosowując je do potrzeb konkretnych zabezpieczanych obiektów.

*

Autorzy książki składają serdeczne podziękowania pani prof. Małgorzacie Latałowej oraz zespołowi z Pracowni Paleoekologii i Archeobotaniki Uniwersytetu Gdańskiego za udostępnienie bogatych zbiorów karpologicznych. Podziękowania za cenne uwagi kierujemy również do pani dr hab. Moniki Badury, a także do pani dr Joanny Bloch-Orłowskiej z Katedry Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody Uniwersytetu Gdańskiego za udostępnienie materiału zielnikowego. Za współpracę i pomoc jesteśmy również wdzięczni Sarze Lynn, Jeffowi Speakmanowi i Randy'emu Culpowi z Centrum Stosowanych Studiów Izotopowych Uniwersytetu w Georgii oraz Careyowi Garlandowi za pomoc w przygotowaniu próbek w Laboratorium Bioarcheologii i Biochemii Uniwersytetu w Georgii.